

Recenzije i prikazi

ŽELJKO MAJIĆ - BOŽO GOLUŽA (prir.), *U vjeri, nadi i ljubavi. Stoljetnica rođenja biskupa Pavla Žanića (1918.-2018.)*, Crkva na kamenu, Mostar, 2018., 400 str.

U nakladi izdavačke kuće *Crkva na kamenu*, u svibnju 2018. godine, objavljen je zbornik radova u povodu 100. obljetnice rođenja biskupa Pavla Žanića. Zbornik *U vjeri, nadi i ljubavi, Stoljetnica rođenja biskupa Pavla Žanića 1918.-2018.* nastao je kao kruna ovoga jubileja neustrašiva pastira Mostarsko-duvanjske i upravitelja Trebinjsko-mrkanske biskupije (1980.-1993.). Tako se pisanom riječju otrgnulo od zaborava istinski znamenita biskupa koji je svojim biskupskim svjedočenjem i upravljanjem zadužio Crkvu u Hercegovini.

Biskup Žanić bio je poseban u vjeri, poseban u nadi, poseban u ljubavi, kako i glasi njegovo biskupsko geslo "U vjeri nadi i ljubavi". Tako i ovaj zbornik radova nosi upravo taj naslov *U vjeri, nadi i ljubavi*, i podijeljen je u četiri dijela. Prvi dio nosi naslov *Radovi o inicijativama i pothvatima biskupa Pavla Žanića*, drugi dio *Propovijedi uz obljetnice smrti*, treći dio *Razgovori i govori* i četvrti dio *Slikopis*.

Na početnim stranicama ovoga zbornika donesen je sadržaj, predgovor (*Iskren poštovatelj Istine - Isusa Krista*) kojega je napisao kardinal Vinko Puljić (str. 7-8), riječ priređivača (str. 9), nakon čega slijede četiri navedena dijela a na kraju je donesen popis imena (str. 393-400).

U prvom dijelu *Radovi o inicijativama i pothvatima biskupa Pavla Žanića*, doneseni su radovi trinaest svećenika koji su u četrnaest radova, s različitih aspekata opisali radove, inicijative i pothvate biskupa Žanića. Obradene su uglavnom sve važnije teme koje su obilježile biskupsku službu ovoga vrijednoga i uzornoga pastira katoličkih vjernika u Hercegovini.

U prvom radu s naslovom "Dobri pastir" don Željko Majić detaljno donosi koliko je biskup Žanić bio predan Bogu i narodu. "... pokazao se kao neumoran širitelj Kraljevstva Božjega, propovjednik Istine i promicatelj kršćanske obitelji. [...] Pothvate koje je on poduzimao i rješavao, a koji su i danas aktivni i plodove daju su: izgradnja i dovršenje katedrale Marije Majke Crkve u Mostaru; Crkva na kame-

nu - do sada 450 brojeva; Istoimena izdavačka kuća - do sada 150 naslova; Teološki institut - do sada 235 diplomiranih vjeroučitelja; Biskupijski caritas, s ustanovama i projektima: Dječji vrtić, Centar za mlade, Rehabilitacijski centar, Obiteljsko savjetovalište, Mirjam, Nazaret, Emanuel, Betlehem, Betanija itd.; Katehetski ured; Kler: od brige za svećeničke kandidate do Svećeničkoga doma" (str. 13-14).

Na pitanje želi li biti biskup u Mostaru, biskup Žanić, rado je prihvatio iako u Hercegovini nije nikoga poznao, niti je znao što ga sve čeka. S biskupom Petrom Čulom završio je gradnju katedrale jer je ova hercegovačka biskupija bila jedina u bivšoj državi koja nije imala katedralu. Nakon blagoslova i otvaranja mostarske katedrale, 14. rujna 1980., i preuzimanja uprave biskupijama od biskupa Petra Čule, prvi veliki potez biskupa Žanića bio je osnivanje lista *Crkva na kamenu*.

U drugom radu "Osnivatelj Crkve na kamenu" don Ilija Drmić i don Božo Goluža podrobno su prikazali povijest ovoga lista, kao i izdavačke kuće, od osnutka do danas. List je dobio ime *Crkva na kamenu* a podnaslov je glasio: *Informativni list hercegovačkih biskupija*. "Pokrećući 1980. godine list *Crkvu na kamenu*, biskup Pavao Žanić uistinu je osjetio potrebu Crkve i hrvatskoga naroda u Hercegovini te je tako učinio važan i odvažan korak. Tim činom odlučno se odupro komunističkom jednonumlju i ateističkom bezumlju čime se jugoslavenski režim sustavno borio protiv Katoličke Crkve držeći da je njezin pastoralni rad u duhovnom, vjerskom i crkvenom životu naroda izravno uperen 'protiv narodne vlasti'. U tom ozračju novi vjerski list za Crkvu postao je snažna obavijesna, vjerska i odgojna pomoć u pastoralnom djelovanju, a za suprotničku stranu nešto sasvim nepoželjno. [...] Valja istaknuti činjenicu da je ovaj list okupio popriličan broj suradnika, informativno, duhovno i vjernički pratio je život opće i domaće Crkve te je značajno utjecao na literarno i teološko stasanje i razvoj velikoga broja ovdašnjih svećenika" (str. 36).

"Izdavačka djelatnost Crkve na kamenu započinje 1983. godine, čime ona postaje izdavačka kuća. Od tada pa do danas objavljeno je 150 knjiga, koje se mogu razvrstati u tri skupine: znanstvene (povijest, teologija), znanstveno-popularne i pučke (proza i poezija)" (str. 42).

Temeljna načela pastoralnoga rada biskupa Žanića ogledala su se u promicanju kršćanske obitelji, što u ovom zborniku opisuje don Krešo Puljić i pastoralnom radu kojega opisuje don Marko Šutalo. Preuzimajući upravu biskupija u Hercegovini u svojoj okružnici biskup je izložio program svoga rada gdje posebno ističe "promicanje obitelji,

bračnoga morala, odgovornog roditeljstva, borbe protiv kontracepcije i pobačaja, o kojima je zauzeo vrlo jasno stajalište s enciklikom pape Pavla VI. *Humanae vitae...*" (str. 50). Između svih pastoralnih aktivnosti biskup Pavao posebno se isticao kao vrstan propovjednik i kateheta. To su bile biskupove izvrsnosti još dok je djelovao u rodnoj Splitskoj nadbiskupiji. "Njegove su propovijedi bile životne, uvjerljive, poučne" (str. 65). Kao biskup u više župa vodio je pučke misije, duhovne obnove, rekolekcije, predavanja za svećenike po dekanatima, korizmene kateheze za mlade u čemu se ogledala njegova obilna i plodonosna propovjednička djelatnost. Veoma važno mjesto u pastoralnom djelovanju biskupa Pavla zauzimala su i hodočašća, koja je on osobno organizirao i vodio. Na str. 68 donesen je popis jednoga malog dijela brojnih biskupovih hodočašća.

Posebnu pozornost biskup Pavao posvetio je misijskom poslanju Crkve i brizi prema inozemnoj pastvi među Hrvatima izvan domovine što je detaljno opisao don Ivan Štironja u svome radu "Doprinos misijskom poslanju Crkve" (str. 71-80).

"Briga za duhovna zvanja i odnos prema svećenicima" naslov je rada msgr. Luke Pavlovića koji opisuje biskupa Žanića kao brižna oca prema svim duhovnim zvanjima, a posebno prema svećenicima. "Briga za svećenički pomladak i za svećenike bila je na prvom mjestu njegove biskupske službe" (str. 82). Početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća iz Mostarske biskupije u malom sjemeništu i bogosloviji ima više od 100 polaznika, a sredinom osamdesetih godina (nakon 15 godina) jedva više od 30 polaznika. Biskup potiče na molitvu za svećenička zvanja koja su u opadanju, moli župnike da šalju ministrante na duhovne vježbe, da održavaju vjeronauk ne samo kao pripremu za sakramente, nego i za starije srednjoškolce i studente.

Među značajnijim djelima biskupa Pavla Žanića bila je i proslava tisućljeća Trebinjske biskupije i stote obljetnice blagoslova crkve Male Gospe u Trebinju te napose proslava njezina svečanoga proglašenja katedralom. U članku "Apostolski administrator Trebinjsko-mrkanjske biskupije" (str. 87-98) don Ivica Puljić podsjetio je čitatelje na nastanak ideje, pripremu i sam tijek i odjek ovih nezaboravnih, koliko uspješnih toliko i plodonosnih slavlja. "Najavljen i pomno pripreman simpozij o prošlosti, sadašnjosti kao i o raznim vidovima života Trebinjske biskupije usmjerenim na njezinu budućnost održan je 15. lipnja 1984. u kripti mostarske katedrale kao prvi od tri završna dana proslave. Sudjelovali su, kako u radu tako i svojom prisutnošću na ovom simpoziju, brojni znanstvenici i uglednici. (...) Radovi

ovoga simpozija objavljeni su u knjizi s naslovom *Tisuću godina Trebinjske biskupije*, u drugom svesku znanstvene serije koju je pokrenula Vrhbosanska visoka teološka škola (VVTS) u Sarajevu 'Studia Vrhbosensia', Sarajevo, 1988." (str. 93).

"Prigodom proslave navedenih jubileja upriličeno je 16. lipnja kao drugi dan slavlja tisućugodišnjice Trebinjske biskupije svojevrsno 'pravo hodočašće njezinim svetinjama prošlosti i sadašnjosti' sudionika simpozija i svih zainteresiranih" (str. 95). "Glavno slavlje stoljetnice crkve Male Gospe i tisućljeća Trebinjske biskupije kao i uzdignuće župne crkve u katedralu u Trebinju odvijalo se uz Misno slavlje i posvetu katedrale 17. lipnja" (str. 97). Proslava stoljetnice crkve i tisuću godina Trebinjske biskupije te posveta nove katedrale nezaboravan su događaj za povijest ne samo Trebinja nego i cijele Hercegovine (str. 98). Proslava ovih jubileja bila je dostojanstvena, iscrpna i sadržajna a u svemu je biskup Žanić bio ne samo poticatelj nego i voditelj i posvetitelj.

"Povijest će biskupa Pavla Žanića između ostaloga pamtiti i po tome što je u relativno kratkom razdoblju svoga upravljanja biskupijom Mostar-Duvno i administriranja drevnom biskupijom Trebinje-Mrkan (1980.-1993.) utemeljio tri vrlo važne ustanove koje će svojim djelovanjem dati neizbrisiv pečat životu i djelovanju Crkve u Hercegovini. To su: Pastoralno-informativni list hercegovačkih biskupija *Crkva na kamenu* 1980., Biskupijski caritas 1982. i Teološki institut u Mostaru 1987." (str. 99) kako to piše don Ante Komadina u članku "Utemeljitelj Biskupijskoga caritasa". "Dekretom od 17. kolovoza 1982. biskup ordinarij msgr. Pavao Žanić utemeljuje Biskupijski caritas u Mostaru" (str. 99). Glavna zadaća Caritasa bila je: posvješćivanje brige za ovu djelatnost, animiranje župnika da dostave imena potrebitih, pomoć siromašnima i bolesnima, suradnja s kršćanskim i ostalim dobrotvornim ustanovama, suradnja s ostalim Caritasima (posebno istaknuta suradnja sa Zagrebom i Rimom), osnivanje drugih karitativnih ustanova (Dječji vrtići, Starački domovi...). U početcima rada ove ustanove nizale su se i brojne poteškoće jer tadašnja komunistička vlast nije bila naklonjena, a na zamolbu da se plaća manja poštarina za brojne kutije humanitarne pomoći (slalo se u misijske zemlje, Kosovo, Makedoniju) dobivao se odgovor: 'Caritas! Nikad nismo čuli za to! Što vam je to!'" (str. 103). Međutim, uprava Caritasa preko lista *Crkva na kamenu* poticala je vjernike na darivanje posebno u vrijeme došašća i korizme. Caritas je pomagao mnoge a na poseban način siromašnije obitelji s više djece u nabavci škol-

skih knjiga. Djelovanje Biskupijskoga caritasa nastavilo se u ratnim neprilikama i nije prestalo s radom sve do današnjega dana, nego se sve više razvijao. "Kroz minulih 35 godina djelovanja 'sadnica' djelotvorne kršćanske ljubavi, koju je kao pastoralnu živu klicu Crkve u Hercegovini zasadio biskup Pavao i potom zagovarao, promicao i očinski njegovao tijekom jedanaest godina, izrasla je u poveće stablo koje se u poratnom razdoblju razgranalo i do danas rađalo vidljivim plodovima kršćanske djelotvorne ljubavi" (str. 117). Pokrenuti su brojni projekti koji su prerasli u Caritasove ustanove kao što su: *Caritasova ljekarna*, *Obiteljsko savjetovalište* te *Kućna njega starih i nemoćnih*, *Dječji vrtić*, radionice za osobe s posebnim potrebama *Nazaret*, sigurna kuća za žene i djecu žrtve obiteljskoga nasilja *Mirjam*, knjižara *Logovita*, *Socijalni i upravni centar*, Rehabilitacijski centar za djecu i odrasle osobe s posebnim potrebama *Sveta Obitelj*, radionica za radno osposobljavanje osoba s invaliditetom *Emanuel*, duhovno-obrazovni centar *Emaus*, radionice za osobe s invaliditetom *Bethlehem*, Centar za djecu, mlade i obitelj *Spes*, Dom za stare i iznemogle s hospicijem *Betanija*, Gospodarsko društvo za upošljavanje osoba s invaliditetom *RAD-DAR d.o.o.*, Socijalno-edukativni centar - *SEC*. Osim navedenih projekata i ustanova Caritas hercegovačkih biskupija provodi također i druge projekte i nikada nije prestajao pružati ljudima pomoć u hrani i odjeći, brinuti se za siromašne i bolesne i sl.

U članku don Ante Pavlovića "Utemeljitelj Teološkoga instituta u Mostaru" (str. 121-151) piše da je biskup Žanić dekretom od 24. listopada 1987. osnovao Teološki institut u Mostaru (trogodišnji studij) kao temeljitu duhovno-vjersku i teološku formaciju vjernika laika. Otvaranje Instituta i svečano misno slavlje održano je šest dana kasnije uz nazočnost prvih 45 upisanih studenata. Uporište i poticaj za taj korak biskup Žanić dobiva na "Biskupskoj sinodi 1987. godine u Rimu koja je raspravljala o poslanju vjernika laika u Crkvi i svijetu" (str. 124). Institut priprema laike za stručan rad ne samo na području crkvenoga i duhovnoga, nego i društvenoga i kulturnoga života. Institut ubrzo doživljava dva teška udarca: jednogodišnju zabranu rada već nakon mjesec dana djelovanja i dvogodišnji prestanak djelovanja zbog velikosrpske agresije u BiH. U jesen 1988. godine Institut ponovo počinje s radom pod imenom *Vjeronauk za odrasle*, a dvije godine kasnije vraća prvobitni naslov. Od jeseni 1992.-1994. Institut ne radi zbog ratnih sukoba, a krajem 1991. godine dobiva svoj prvi Statut, te završeni studenti primaju diplomu profesora vjeronauka. Godine 2009. mijenja naziv u *Teološko-katehetski institut* te se uvodi petogodišnji (3+2) studij. U posljednjih 30 godina Institut je po-

hađalo više od 600 studenata i studentica od čega su proizašla 243 diplomirana vjeroučitelja. "Teološko-katehetski institut u Mostaru kroz 30 godina svoga djelovanja dao je vrijedan prilog duhovnom, vjerskom, moralnom, odgojno-obrazovnom i kulturnom napretku Crkve i hrvatskoga naroda u BiH. Biskup Pavao Žanić utemeljio ga je s ciljem provođenja crkvenoga nauka i pastoralnih smjernica Drugoga vatikanskog sabora, osobito na području osnaženja katoličkoga laikata, duhovno-vjerničke formacije i djelovanja vjernika laika u crkvenom pastoralu, te njihova vjerničkog angažmana u društvu. Danas se pokazuje da je u tadašnjim crkvenim i društvenim okolnostima, osobito komunističkoga režima, imao izoštren crkveni osjećaj i proročku pastoralnu viziju koja svjedoči o njegovoj sposobnosti čitanja znakova vremena, biskupskoj otvorenosti i spremnosti suočavanja s crkvenim i pastoralnim, društvenim i kulturnim izazovima u mjesnoj Crkvi i društvu" (str. 150).

Među važnijim zadacima koji su odmah po preuzimanju dužnosti biskupa koadjutora u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji, 2. svibnja 1971., stajali pred msgr. Pavlom Žanićem, bila je graditeljska djelatnost. "Graditeljska nastojanja, djelatnost i brige" (str. 153-176) članak je u zborniku kojega su zajednički napisali Anton Šarac i don Ante Luburić, gdje su sustavno opisali brigu biskupa Pavla Žanića za rad na materijalnoj izgradnji i obnovi sakralnih objekata na području hercegovačkih biskupija. Imajući u vidu činjenicu da je Mostarsko-duvanjska biskupija bila jedina biskupija u ondašnjoj državi bez katedralne crkve, Biskupski ordinarijat donio je odluku da se odmah pristupi izgradnji nove katedrale u Mostaru. "Bilo je to samo četiri godine prije Žanićeva stupanja na dužnost biskupa koadjutora. Stoga se, od samoga početka svoga biskupskog služenja, zajedno s biskupom Čulom i generalnim (pro)vikarom msgr. Markom Perićem, svojski dao na pripreme i podizanje katedralne crkve u Mostaru i njezino uređenje" (str. 154). Vlast je predlagala da to budu prostori izvan naselja, što crkvena vlast nije prihvaćala. Tek je 1974. godine Biskupija dobila građevinsku dozvolu za izgradnju katedrale. "Novoizgrađena crkva posvećena je 1980., i to u čast Blaženoj Djevici Mariji Majci Crkve i Kraljici svijeta i na uporabu predana 14. rujna, kada je upravu Biskupije, od dotadašnjega biskupa ordinarija, preuzeo msgr. Pavao Žanić" (str. 158).

Na inicijativu biskupa Žanića 1981. godine pokreće se izgradnja *Svećeničkoga doma* za umirovljene svećenike u sjevernom dijelu Mostara (Potoci - Bijelo Polje). "Početkom jeseni, 1984. godine radovi su

završeni te je na blagdan sv. Male Terezije, 1. listopada 1984. biskup Žanić blagoslovio i otvorio novosagrađeni Svećenički dom za smještaj 14 umirovljenih svećenika, s kapelicom sv. Ivana M. Vianneya i popratnim prostorijama" (str. 166). Brigu o *Domu* preuzele su časne sestre iz reda Školskih sestara franjevki.

Osim ovih građevinskih projekata biskup Žanić planirao je gradnju još nekoliko objekata kao što su: svećenička grobnica, izgradnja Kulturno-duhovnoga centra sa zbirkom umjetnina, bibliotekom, arhivom i dvoranama, zatim u zgradi Stare biskupije smjestiti povijesno-razvojni muzej Mostarske biskupije, a ruševine nekadašnje tiskare i pučke škole preurediti i osposobiti za novu tiskaru s muzejom tiskarske djelatnosti u prošlosti Hercegovine sve do izgradnje novih župnih crkava. Mnogi izgrađeni objekti i briga biskupa Žanića za duhovni rast Crkve u Hercegovini na žalost stradali su u posljednjem ratu.

Don Milenko Krešić u članku "U rješavanju 'Hercegovačkoga slučaja'" (str. 177-219) polazeći od vremena uspostave redovite crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini 1881. detaljno obrađuje pitanje raspodjele župa između dijecezanskoga i franjevačkoga klera u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji, zatim nastojanja biskupa Žanića u postizanju dogovora s upravom Hercegovačke franjevačke provincije do Dekreta *Romanis Pontificibus* 1975. te njegova nastojanja koja su nailazila na nepremostive prepreke da se Dekret Svete Stolice provede u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji.

Osim "Hercegovačkoga slučaja" i "Gospina ukazanja" u Međugorju na neki su način označila biskupsku službu msgr. Pavla Žanića. U članku "U potrazi za istinom o 'Međugorskom fenomenu'" (str. 221-238) don Ivan Turudić detaljno opisuje cjelokupan tijek događanja. "Preuzevši upravu biskupije 14. rujna 1980. biskup Žanić od početka na poseban način prati 'fenomen Međugorja' i sva zbivanja oko njega. Općeprihvaćeno je mišljenje da su 'ukazanja' Blažene Djevice Marije u Međugorju otpočela 24. lipnja 1981., ali se po izričitoj želji 'Gospe' početak navodnih ukazanja smješta i slavi 25. lipnja" (str. 222). Biskup Žanić zauzima otvoreno i oprezno stajalište uz nakanu pronalaženja istine. U komunikaciji s franjevcima i "vidiocima" postupa razborito s uvjerenjem u mogućnost otkrivanja nadnaravnosti ukazanja.

"Njegovo je stajalište imalo razvojni put koji se može pratiti u pisanim dokumentima.

U prvom priopćenju jasno iznosi stajalište nedonošenja suda o tzv. ukazanjima.

U drugom priopćenju za javnost biskup se odlučuje za korištenje *djelotvorne šutnje*.

U pismu upućenu Kongregaciji za nauk vjere u rujnu 1981. živ je osjećaj odgovornosti, opreznosti, a i zbunjenosti, gdje biskup ponovo izražava ne samo svoju zbunjenost, nego i dijecezanskoga klera s obzirom na autentičnost međugorskih događanja, te dodaje svoje žaljenje jer je čvrsto vjerovao u pozitivno rješavanje bolna 'hercegovačkog slučaja' [...] Osnovavši dijecezansku komisiju 11. siječnja 1982. i proširivši je u veljači 1984., na temelju njihovih rezultata došao je do negativna stajališta, tj. *non constat de supernaturalitate*, što je i objavio 25. srpnja 1987. u propovijedi u Međugorju i potom u *Crkvi na kamenu*" (str. 237). Kako se može vidjeti iz ovoga članka, biskup Žanić ostao je ustrajan u svome stajalištu, ali uvijek otvoren za argumentiran dijalog.

U drugom dijelu ovoga zbornika nalaze se propovijedi biskupa Ratka Perića koje je izgovorio tijekom proteklih 18 godina prigodom obljetnice smrti (11. siječnja) blagopokojnoga biskupa Pavla (str. 265-328). U tim propovijedima biskup Ratko posebno ističe kršćanske krjeposti biskupa Žanića, i one bogooblične (vjeru, ufanje i ljubav) kao i one stožerne (razboritost, pravednost, jakost i strpljivost).

U trećem dijelu *Razgovori i govori* (str. 331-354) prenesena su dva intervjua koja je biskup Pavao, umirovljenik, dao *Crkvi na kamenu*, kao i razni prigodni govori koji osvjetljaju život biskupa Žanića te je posebno istaknuta Žanićeva proslava 25. obljetnice biskupstva, 1996. godine.

U četvrtom dijelu, tj. *Slikopisu*, donesena je fotodokumentacija kojom je ukratko prikazan njegov životni put i djelo.

Dragana Zovko